

БОЖИЋ КОД СРБА У РУМУНИЈИ – КРАЉЕВАЦ И ЧАНАД

У јулу месецу 2018. године, екипа Етнографског института САНУ, обавила је теренска истраживања у Румунији, на тему Крсна слава, Божић и свадбени обичаји. Посећена су три села у овој области: Краљевац, Чанад и Фелнак. У сваком селу обављен је разговор са по неколико мештана. У раду се представљају делимична сазнања о божићном празновању код Срба у овом делу Румуније.

Кључне речи: Божић, Срби, теренска истраживања, Румунија.

У јулу месецу 2018. године боравила сам неколико дана у Румунији где сам обавила истраживања на тему Крсна слава, Божић и свадбени обичаји. Истраживања су рађена у оквиру пројекта: *Истраживање историје и културе Срба у Румунији*, чији је организатор Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији (Темишвар). У овој години екипа Етнографског института САНУ посетила је три села – Краљевац, Чанад и Фелнак и обавила, у сваком од њих, разговор са по неколико мештана. У раду се представљају нека од сазнања о очуваности божићног празновања код Срба у овом делу Румуније.³

1.

Божић је један од најважнијих, али и централних празника у годишњем (календарском) циклусу народних светковина. У хришћанској традицији његово празновање повезано је са рођењем Христа што празник сврстава у неколико најважнијих празника у години. „Због свог места у празновању и важности која му се придаје у народној и хришћанској традицији, божићни

¹ milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

² Рад је резултат истраживања на пројекту: *Истраживање културе и историје Срба у Румунији*, у организацији Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији који финансира овај пројекат и делом на пројекту 177028: *Стратедије идентитета: савремена култура и религиозност* који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ У раду се неће користити подаци из Феллака јер је разговор обављен само са једним саговорником који је у Феллак досељен пре неколико година.

празници могу се посматрати неком врстом нулте тачке почетка у кружном годишњем кретању и празновању“ (Ивановић Баришић, 2018: 90). Божић се празнује три дана. Осим на сам дан празника, обичаји се обављају и уочи самог Божића – на Бадње вече, на Туциндан, као и после Боожића – на Нову годину. Божићно празновање у ранијим деценијама започињало је са божићним Постом, а завршавало се на Богојављење. Према теренским подацима, најважнији елементи празновања Бадњег дана и Божића код Срба у овом делу румунског Баната очувани су у поприлично редукованој форми. О обичајима који су постојали у блиској прошлости сећање код саговорника је недовољно очувано да би се из угла садашњих истраживања добио потпун увид у њихову форму и функцију у српској заједници у ближој / даљој прошлости.

2.

Празновање Божића подразумева:

1. празнике који му претходе;
2. тродневно прослављање Божића;
3. празнике који се обављају после Божића.

Света Варвара. Од Свете Варваре започињао је зимски циклус празника усмерених на обезбеђивање берићета у наредној години (СМ, 2001: 62–63).

КРАЉЕВАЦ: (Да ли се сади пшеница за Божић?) *Да, да...* (А кад се сади пшеница?) *Било то, па...* (Ко то ради?) *Па, највише баке, баке су то радиле, су спремале, оне су имале, значи су научиле од бивше њине старешине.* (И кад је бака сејала ту пшеницу за Божић?) *Па то се сејало онда како да за Божић да буде већ израсла, мислим то се сејало и држало у топлоти тако да (брже проклија) ...* (И та пшеница за Божић, ... чему она служи?) *Она служи, то је било да се зна дал ће да роди година, да ће бит родна година, по тим се знало* (А како се знало да ће бити родна година или да неће? Који је био знак?) *Па, ако, на пример, се никне семе, ми кажемо, из тог што је посејано то значи да ће да буде добра, ако не онда да се не очекује...* (А у чему се она садилла?) *Па, у обичне шерпе, кажемо ми, тако нешто ...* (И за Божић где она стоји, јел се она негде ставља?) *Па, онда се то ставило у, мислим, предсобље, кажемо ми, где се спремио бадњак за..., ту су били ораси, колачи, шта се спремило, ту је онда... то се онда окадило, кажемо ми, са тамјаном, са...* (Јел то било на столу или...?) *На столу, да, да.* Такође, то жито се ставило испод јелке на Божић, кад правиш на Божић јелку онда то се ставило, то жито. (После кад прође Божић шта се ради са тим житом?) *Се даје... (кокошкама?), ми смо имали зерцове, онда смо ставили, смо давали кокошкама, зерцовима...*

КРАЉЕВАЦ: Осим што се засејавала пшеница, на Варвару се кувала и каша од зрневља пшенице. *То смо кувале, смо кувале жито* (Само пшеницу или се још нешто ставља?) *Не, само пшеница и онда смо је опрале смо је, оцедили смо је... и онда је знате више било који нису, моја мама волела, она је имала зубе па она манула целу, а више смо мтели на машини и онда смо правили шећера, смо кували сироп од шећера и од воде и то се правило велика количина, се окадила, се стави на астал, се окади и онда се носило код комшије, код родбине* (та пшеница... како ви то кажете пшеница, каша, жито, како?) *Барбара* (барбара) *то се зна да је то.* (Значи ви носите и вама исто враћају?) *Јесте, јесте, ко оће донесе нама, ми носимо коме оћемо.* (Јел се то намењује за живе, за мртве...) *за мртве* (за мртве се намењује, и шта се каже кад се однесе?) *Се каже... кад се однесе не каже се ништа. Само се то све кад је готово стави на астал, се каже Оче наш и се окади* (се окади и после тога се дели!) *Да, после тога се дели.* (Жито које се кадило дал се једе у кући, ко га једе и кад једете?) *ниси мого да једеш јер је било много слатко, увек се јело после јела. Се је прво јело и онда после јела се јело и жито* (онда није било неко одређено време, само је било да се намени мртвима!). *То се већ наменуло се окадило, ко кад је тео.*

Божјиње Покладе. Данас су скоро у потпуности изобичајене, али савговорницама на терену нису биле непознате.

Божјињи пост. Пост од шест недеља није непознат, али се он ретко поштује. Онај ко пости није јео (не једе) ништа мрсно. Сада се претежно пости само на Бадњи дан.

КРАЉЕВАЦ: *Ја не држим, ја нијем здраво много лекова. Ја не смем да држим, ја не држим.* (Раније су старији држали пост?) *Да јесу држали, држали су, пре кад почне пост су кували... се стављао пепео и тамо вода и то све кувало* (да буде чисто посуђе), *да буде чисто да не буде мрсно.* (Који је пост био најважнији? Који се највише поштовао?) *Ускришњи и божјињи и они други су се држали само не баи тако.*

ЧАНАД: *Непости* (се) *више. Ааа, постимо на Бадњи дан. Е,то да...*

Свети Игњат. Што се тиче обичајне праксе празник је потпуно непознат. Међутим, у једном разговору добијен је податак да се на тај дан коље/клала свиња за зиму (Чанад).

КРАЉЕВАЦ: (Да ли се овде у селу зна за Светог Игњата, то је други јануар?) *Не знам. Знам да ми је причо деда, деда ми је причо ал ја не знам ништа* (значи раније је било, али се изгубило!) *Раније је било, знам да ми је деда причо то... не памтим ја толико, толике што ми је деда причо и сад још се сећам имам многе, ал не на све.*

Туциндан. У Чанаду осим што није било добро да се туку деца вршене су и припреме за празновање Бадњег дана и Божића. Једна од обичајних радњи јесте мешење божјињних хлебова.

ЧАНАД: (Туциндан – то је пред Божић, јел има нешто – да се не туку деца?) *Да, је, је, има... то било, било... (шта је било?) па не знам, Туциндан*

да се не туче једно друго, да се не тучу, да слушаду, да не добију бој и тако нешто... (шта ће добити?) ... бој кажемо ми, Ђуру по туру што кажемо ми! (значи нису се тукли да не би добили бој!) да, да... (Да ли се нешто ради, припрема за Божић, тада већ за Бадњи дан или нешто од тога, или се то ради баш на Бадњи дан?) Да, на то се све припреми, кад дође...

Бадњи дан. Празновање Божића започиње на Бадњи дан који представља дан припреме свега неопходног за божићно славље. Бадњи дан је истовремено и последњи дан божићног поста. Овај дан се користи за обављање неопходних припрема за божићно празновање, а такође је испуњено одређеним обичајним радњама које су се обављале у дворишту, кући, али и селу. Најважније обичајне радње у посећеним селима су: мешење хлеба, уношење бадњака (тамо где га има) и сламе, ручак / вечера, колиндање деце, кићење јелке као новији обичај.

Пост. Осим бројних радњи које су се обављале на Бадњи дан у обичају је и да се пости. Строги пост – да се неједе током дана до увече, према казивањима појединих саговорника, такође је постојао.

КРАЉЕВАЦ: (Јел се пости на Бадњи дан?) *Није се постило, јел се спремало све за увече... (за Божић), за Божић да... (Бадњи дан се не пости ни данас?) А, се пости, а и пасуљ је био мислим, ти уштипци што кажем ја то је (специфично за Бадњи дан), да, да...*

ЧАНАД: (Да ли је било, да ли знате, да неко на Бадњи дан цео дан не једе ништа до увече? Јел било тога?) *То старе жене, то су..., како да кажем, а ди можеш дете да га држиш да не једе, (да, а старији, јел било да...) па било, наша прабаба, баба, моја мати није то... каже бата увек јеиш, па не требаиш да будеш гладан...*

Храна. Према саговорницима, за Бадњи дан се спремао обично ручак, ређе вечера са посебном врстом хране по којој је празник и препознатљив мада трпеза није била обилна, а чини се да је још увек тако, јер становништво није превише имућно у материјалном смислу.

КРАЉЕВАЦ: Обично су се спремали уштипци који су раније били са семеном од лудаје (дулека). *А ја сад не умем да правим тако, ја правим са орасима, са... мој стари деда свекар ми, он је волео с ђемом, деца су волела сас маком, сас презлама правим, тако да сам правила четири тањира, ко шта воли. (Шта се још спрема... за вечеру?) За Бадњи дан (да), за Бадњи дан је било купуса ијопет (киселог?) да, пасуљ, чорба од пасуља и уштипци ... и суве шљиве (то сте сами сушили шљиве), јесте, то се сушило (и онда се кувало, је ли?) Јесте. Се скувало и ондак то се јело шта знам ја, то је био неки обичај. Не знам да вам кажем да си обавезно требало да једеш (суве шљиве?) суве шљиве на Бадњи дан и суве јабуке се кувале секли режњи и се низале и ондак се сушиле. (Јел било свежих јабука?) ... (да нису сушене?). Да, да, било је... На Бадњи дан се није јела риба јер се није имала где набавити. (Шта се пило – ракија?) Ракија, то се пило. Ракија и вино.*

КРАЉЕВАЦ: (Шта се јело на Бадње вече?) *На Бадње вече памтим да се, се једно јело, нарочито кажемо ми, неки уштитици се звали. То се неко, танко, танко пециво бива, и то је мешено танко (од чега мешено?) од житног брашна ... то се направило са семеном од лудаје. (Шта се поред тих уштипака још спрема за Бадњи дан?) Па, тај пасуљ постан. У нашу зону није се баи много рибе јело, јер се тешко набављала због удаљености села од трговачких места, а није постојала могућност самосталног улова. То је долазило у магацини, ретко код нас, шта ја знам и то не баи обичне рибе, највише су биле оне мале... само што оно су биле слане (усољене!) усољене, да, да, да...*

ЧАНАД: (Шта радите на Бадњи дан?) *На Бадњи дан зајутра кувамо целе кромпире (на Бадњи дан и постите?) да постимо, и онда приставим пасуљ, кувам пасуља (бео или шарени?) бео пасуљ, пасуљ за кување, обично се и петком кувао код нас, да и средом (и средом и петком се исто кувао пасуљ?) да пасуљ (угусто или уретко?), скувам да је густо, направим и чушпајз, сунгалија – како ми кажемо, (како кажете) сунгалија, а то право српски – не знам код вас како се назива, густ пасуљ, запржжен с олејом – то се зове папула, тако су казали наши стари (и папула се правила?), папула – да. И у чорбу укувамо резанице – супа, флекције, јел тако, се укува у ту чорбу, посна, посна чорба, све је посно (али је са резанцима?) да, да, да и ондак јемо кисело, јел купуса, јел краставаца, шта ко воле, наприке, но... За Бадњи дан се припрема ручак јер после подне деца иду у коринђање.*

Обредни хлебови. Обредни хлебови у посећеним селима су готово изобичајени.

КРАЉЕВАЦ: (Да ли су се спремали неки хлебови за Бадњи дан и Божић?) *Се радило како кажемо ми лепиње (за Божић или за Бадњи дан?) За Бадњи дан, јесте! Правила мама, бака правила квочку са пилићима и онда то смо кидали сви и то се јело, (јел то био мањег обима или већи?) Не, то је било, како да вам кажем, то се пекло у тепсију што је било за леба церепње, како смо ми казали, и онда то се кидало сваки... (А јел било да се правило здравље – колач намењен здрављу?)...па не знам да вам кажем... (само тај колач – квочка са пилићима...?) (А, јел се спремао неки хлеб – погача или шта за Божић? Јел, био неки који се...) Прије се правили колачи који се на Божић се и опет се делило за мртви. То се давало колаче и опет је било слатке колаче... (то сте ујутру на Божић припремали трпезу за мртве?) Да пре него што се једе то се ставило и ондак се опет окадило и казо Оче наш и то се дало за мртве и онда се носило... (то се исто делило?) Да... (Осим тих колача намењених мртвима да ли се спремао још нешто?) Па кобасице се давало и колаче што се правило и то се стављало. (Како то зовете за мртве – молитва, подушје, како тај...?) За душу, (јел, се то на Божић ради пре доручка или после повратка из цркве?) Пре доручка (пре доручка се ради) пре, све се спрема пре и остали који су ишли у цркву кад су дошли*

кући из цркве онда се то давало за мртве и после се руча (и после се руча. Да ли је то све остајало у кући или се носило...?) Носило се у комшилук, носило се, носило се...

ЧАНАД: У Чанаду се хлебови месе на Туциндан. Ја на Туциндан сам гледила да свришим, да је готово, ондак на Бадњи дан кувам и коринђаше и унесемо Божић унутра... од хлебова се припремао божићни колач и здравље. На Бадњи дан се начело здравље, то се појело (пече се здравље?), здравље... (како изгледа то здравље?) тако једна мала циповкица, ко крофна малко, ко крофна малко већа ... се исече тако на среди, се три шаре направе, тако ја знам од моје матере. (Здравље се једе на Бадњи дан?) На Бадњи дан, да. (За ручак или за вечеру?) И за ручак малко и малко за вечеру, не да се најеш, сваком по малко (се) одсекло, то човек – газда куће сече. (А, тај Божићни колач који се једе на Божић, јел њега правите?) Па и њега, како да вам кажем кад правиш исто замесиш малко више (теста) да имаш колач и здравље, а опет га уплетеш у те струке (то исто као и славски колач?), да и ко на Ускрс, тако толико што уплетем две струке око једне да га држи, он би се сав расуо, знате. (И кад се тај колач једе?) Па, тај мош да га јеш на први дан ако оће, како да кажем иште и би да је онда се начне, а може и на Бадњи дан. (А може и на Бадњи дан?) Код мене ако иштеду, мама би да јем, како да им не дам, јел?

Бадњак. Обележја божићног празновања представља сечење, уношење у кућу и паљење специјално припремљеног дрвета званог бадњак. Бадњак се уноси у кућу пре него што почне вечера, а после завршетка „колиндања“ деце. Бадњак је, по веровању, требало да донесе породици срећу, обиље и здравље. Међутим, сећања на то да ли је било бадњака у прошлости су различита, а различит је, у испитиваним селима, и данас поступак са њим и око њега.

КРАЉЕВАЦ: (Кад се секао бадњак? Јесте имали бадњак?) Бадњак, то се, мислим ..., у цркву, знам, то се спремао, то се донело ... (одувек!) одувек, то се упалило (Како се то радило, јел знате?) Ми имамо шуму ту... како се зове тај... жир мислим (како зовете то дрво ви?) ... жир (храст?), раст, раст! Раст, он има лист широк и танак и само је жуће боје. (Кад се секао бадњак? Кад се ишло – ујутру, поподне... (ко је ишао?) Па то се Нарочито старији људи. Ја се сећам мој отац, он је био бојар у цркву, био док није умро '96 године, 1996. Ми смо били, гледајте, близу до цркве, сигурно смо ишли и ми. Раније свет је много више похађао цркву него што у садашње време. (Колко бадњака он донесе?) Па, један... На Бадњи дан се пали само бадњак у порти цркве. Од овог бадњака се узимао комад и уносио у кућу, јесте сви што су били тамо су добили бадњак. Кад се донесе кући бадњак се подели на мање комаде и ставља у кућу на икону, носи се у шталу, у кокошињац... Ту где се стави стоји док се не покида. У кући обично стоји дуго.

ЧАНАД: (Кажите ми да ли се уноси бадњак?) Бадњак, то не уносимо, знате како, ми немамо те пећке што се горело бадњак, то била велика пећ

ко шифоњр, тако, и ту се гурало сламе, онда кад се упали ватра метеду бадњак да горе, а саде не јер су теракоте (нестале), могуће ако неко баи хоће. А, то се у цркву, идеду деца у цркву, а ако неко баи хоће упали у авлију мало ... (а да ли се онда из цркве доноси у кућу део бадњака?) не, не, не (ви сад немате уопште бадњак за Божић?) не, не, нема... (раније, које се дрво секло за бадњак?) од раста, растово дрво, бато! Да, да... (И ко је доносио тај бадњак раније?) црквени људи што су били у цркву...

Божиина слама. Елемент без кога бадњеданско празновање не би било потпуно јесте слама. Уношење сламе у кућу обавља се на Бадњи дан предвече. Сламу у кућу уноси домаћин. У ту сврху се обично користи џак.

КРАЉЕВАЦ: У кућу уноси сламу *ко је најстарији у фамилији он то спреми, он то спреми сламу.* (Кад се уноси слама у кућу?) *Па, предвече на Бадњи дан.* (Да ли можда иду и деца са њим?) *Нее, он уноси, то је неко изненађење за деца.* Кад се уноси слама сви су у кући, а кад је унесе пожели да Нова година буде плоднија, да стока ..., да (буде) здравље и да се гаји по једно (или) колико има могућности прасе за идућу годину, да буде добра година, дакле, да буде здравља, да усеви роде, да има стоке. (Колико стоји та слама у кући?), *на, док траје Божић,* (и шта се онда ради са њом?) *на мислим се стави у шталу, тамо где је било стоке, је ли волове и коњи, под краве, то се подели мислим, све да буде добро у идућу годину.* (Ко износи сламу из куће?) *Исто тај који је донео.* (С чиме је скупља?) *Па са руком, на то се мало донесе, не много, тако колико се увати.*

ЧАНАД: (Да ли се уноси слама на Бадњи дан?) *Се уноси.* (Када се уноси, ко то ради и шта ради?) *Увече мој човек, већ онако почиње да се сумрачи, онда он узме кицељац мој и иде да узме сламе и дође на врата и почне да дупа и ја кажем: изволи ући, он уђе: добро вече, честитам Бадње вече! Шта нам носите: здравље и весеље! И ондак он метне сламу (где?) под астал у кујну (колико је то – мало сламе?) на малко у руки, има кад је размете, под астал више, ондак то држимо до трећог дана, онда трећог дана се Божић чисти зајутра рано (шта значи зајутра рано – још није свануло, или?) не... кад устанем, прво то (чиме чистите, метлом?) сас метлом (јел та метла се после употребљава или се баца?) не, користим и даље само што се сагнем скупим сламу и то кад насадим кокош..., (јел насадите квочке на ту сламу?) насадим квочке да, и онда у лончић метем жита и кукуруза да роди жито и кукуруз и ондак вичеш пи пи пи... (то кад износите жито и кукуруз онда сазивате кокошке?) да, кокошке, свиње да буде, (то жито и кукуруз...) то хитнем кокошкама (то што је било у кући?) да, у слами (то значи ставља се слама, жито и кукуруз?) да тако мој муж ради тако је код нас обичај, како је у другу кућу ја не знам.*

ЧАНАД: *Ја узмем кошар сламе донесем много и отворим врата: Ево Божић, ди сте децо? Ондак ја вичем кошто су викали моја баба, моја прамбаба, не знам, пипи пипи кокошке, лилике гуске кад имаш, цоцо (за свиње)*

вичем ево сламе и то проспем по доле, ондак они се ваљају по кујни и кад се то скупи трећи дан, то се скупи и ја узмем у кошар, баџим свињама под њи сламу да спаваду и узмем оно ситније што је и метнем у гњизда под кокоши. То је божихња слама. Ја кад сам био дете, не могу да се сетим како, испод астала је било решето велико, у решето било жита, кукуруза, јаја и не знам шта још било, не знам валда и ораји, ето тако... то се не држи више, не знамо ни ми оно како су обичаји били, како било!

Ораси. Одређену улогу у обичајима на Бадњи дан имали су и ораси. Њихов значај у празничним обичајима био је много већи и садржајнији него што је у садашњим условима.

КРАЉЕВАЦ: Орахе за Бадњи дан/вече спремају баке, а најстарији у породицу орахе баца, а деца их купе.

ЧАНАД: (Да ли се ораси користе за Божих?) *Да, да, се једу сас медом, на Бадњи дан увече, а који како, моја мати тако је нама, узмемо у тањирчић метемо меда и онда мочимо па јемо (јел стоје у чинији или се бацају по поду па се скупљају?) не, у тањир метемо, у тањирчић један... (јесу ораси очишћени?) очишћени, да... (а да ли је био обичај да се бацају у ћошкове?) било то обичај, да, да, било знам, ал не знам како да вам објасним, у име оца и сина, духа, амин! Ваљда тако (то је укрштено?) да, да, (значи на Бадњи дан се негде јео мед и ораси, јел тако?) да, моја мама је тако, ...*

Бадња вечера. Јела која се спремају и једу на Бадње вече су посна. Вечера се поставља на столу. Обично се вечера после повратка из цркве са службе. На Бадњи дан нема међусобног посећивања.

КРАЉЕВАЦ: Вечера је *пасуљ, ушитици и од свега по мало се спреми... спреми се густ пасуљ са добрим заприком, се заприжи добро и то је...* (Има ли воћа на столу, на вечери?) *Па, има. Нарочито јабуке. (А, од пића?) Од пића – ракије и вина. На сто се ставља и свећа која стоји у керамичкој посуди у коју се стави жито или кукуруз. Свећа гори током вечере. Се упали и после вечере се угаси. (А ко пали и ко гаси?) Па исто старији, ко је најстарији у кући. (Како се она гаси?) Са прстима. (Да ли се та свећа пали сутрадан, на Божих?) Да, то остане... гори цело време. (Исто гори док се не руча!) (Шта се ради са том свећом кад прође Божих? Она стоји у кући или се нешто друго ради?) Нее... добро, се стави негде на страну, негде да се сачува. У сваком случају се не баџи. (Колико се чува?) Зависи каква је свећица, ако је мала она, она изгори сваки дан док трају свеци, док се пали. (...) Не знам, али ја мислим до Ускрса. До Ускрса то се сачува тамо где је стављено. (А шта се онда ради кад прође Ускрс? Јел се носи у Цркву па запали или се негде...) Не, не, то се негде..., не знам. Пре него почне вечера домаћица окади простор, она кади и каже Оче наш. (После вечере да ли неко дуже седи или сви иду на спавање?) Не сви иду на спавање.*

Колиндање. У посећеним селима, још увек постоји опход деце која обично иду у групама и колиндају. Према сазнањима само дечаци обилазе

куће на Бадњи дан, што значи да обичај није добио потпуну трансформацију – у њега нису укључене и девојчице. Они посећују све куће у селу које желе да их приме и том приликом рецитују или певају краће песмице. *Коринђаши* се радо примају у куће. Ретке су породице које одбијају да их приме. Колинда се после ручка. Приликом колиндања носе се звонца. У кући обично изрецитују / отпевају песмицу, а заузврат добијају ситне поклоне или мању суму новца. Домаћице су им давале суве шљиве, јабуке, бомбоне или орасе. Добијени поклони се поједу, а новац подели свима подјенако.

КРАЉЕВАЦ: *И онда ови што су били старији су научили, су спремали у школи како да иду за Божић у сваку кућу. Румунски се то каже „колинде“, ми смо им казали звездари, се звали. И они су имали нарочите, мислим су били обучени (како су били обучени?), су имали неке капе тако округле као лонац, шта је то, ... и онда памтим, један је био, каже ја сам цар Валтазар, долазим из... шта ја знам, и други цар – други цар и тако неко седам, седам, седам су се..., (седам звездара је било?), да седам звездара, и они су ишли од куће до куће и су долазили унутра (улазили су у двориште или у кућу?) – у кућу, у собу. (...) они су ишли од куће до куће редом (већ их очекују?), да свет их очекује и пусти унутра. Им поклони кобасице и шта ја знам, још мало слаткиши и то. (...) Да, су они имали звонце (а јесу имали нешто на лицу?) Да маскирани (а какве су то маске биле, јел се сећате?) Не сећам се. У сваком случају од артије нешто тако, капе су имали, како сам видео на слике, по тим су се они... (Ко је чинио звездаре?) (...) Само дечаџи, девојке не памтим. (Да ли су нешто певали кад су долазили?) Да су певали... само не сећам се шта је то било, само то знам да сваки је имао (неку) улогу. (А, кад иду – на Божић или на Бадњи дан?) На Бадњи дан, (када?) Увече, увече, кад је свет био код куће, то се знало, се спремило да... (И шта има се даје кад уђу у кућу?) Паа, мислим, кобасице, ораси и неки слаткиши, шта је онда било, ручни колачи што се правило за... (Кад су престали да иду звездари? Јел иду још увек?) Не, не... Па, у моје време ту се престало, мислим, пре 1950. то је било, после тога не (кад сте ви били дете), да ја сам био дете онда. (...) (Јел то било забрањено?) Не, само, није био интерес више за то. Не знам, променило се, не знам тачно или политика или..., да је забранио нико то не верујем, само... После те године више се није то... (практиковало).*

ЧАНАД: *(Јел на Бадњи дан спремате за ручак или за вечеру?) За ручак, за ручак јер после подне полазу деца на коринђање, ондак треба да примениш коринђаше наше, отворена врата, онда како да не примениш, а то је и њина радост. ... (Колика су деца кад иду да коринђају?) Има пре кад је била моја Славица дете, млађе, тако су ишли и момци, момци велики сас армеником, е, ондак је било весеље, онда било друштво..., велики момци, велике девојке, а тамбураши за њима (значи, ишли су и момци и девојке у коринђање?), не, то је било једно две године, три, било друштво, момци су ишли код девојака,*

велики били, и ко је видио, ... да вам кажем нешто за Бадњи дан, код мене дођеду да коринђаду, ја имам сељачку кујну ди седим, је испало тако, ... нешто и шта знам ја, па испало тако, друкчије, и ја метем сламе, доле метемо сламе ... (у које време деца иду да коринђају) у три сата, после цркве, кад звони црква, онда иду у цркву и добиједу и тамо поклоне. (Како су обучени коринђаши?) Коринђаши – који како, то нема, нема ништа, нема ношће, ... нема ништа нарочито. (И, кад дођу у кућу шта раде?) Питаду ако је слободно коринђати газдарице, газдарица виче: да коринђајте слободно! Ондак они почеду: Рождество твоје, а ја и учим: Божић, Божић бата носи киту злата, да позлати врата и обоју побоју сва кућа до краја, живио газда и газдарица, реко фришко, не да досадите тамо, узмите леј и терајте ..., ја се шалим с њима. (Значи, то су раније говорили или то...) Но, коринђаду и сада ... само мањи... а, неки коринђаду не знаду шта коринђаду па се забуниду, не знаду деца, њи метеду родитељи, мисле ... кажи фришко и готово. (Кад они то заврше ви им дајете неке...) ми дамо поклоне – орасе и леј и једну јабуку ако има, ако нема... (и кад заврше обилазак...) они иду и појиду у кујну или напоље, то им даш и они ти иду даље, иду. Ко и прими прими, ди је закључано не иду (јел има да у неке куће не улазе? Јел улазе у куће ако је неко умро?) ... Уђу... (У све куће уђу?), да, ди је откључан сокак они уђу. (А јел има неко да носе неку звезду или нешто?) То Румуни, они иду тако, ... не знам, Срби су ишли да коринђаду, то код нас тако... од детињства.

Јелка. И у истраживаним селима у у деченијама после Другог светског рата почело са новим обичајем за Божић / Нову годину – да се у кућу уноси зимзелено дрво.

КРАЉЕВАЦ: (Поменули сте да сте имали јелку за Божић, јел тако?) Јоо, смо имали јелку, како да не... (како је изгледала, како сте је украшавали, китили?) Е, па то се, знате како, ондак није било толико чоколаде и ово да се..., ондак мама била коцка шећера и било то злато да се правило и се правило орасе, ставиш ону шибицу ту, онда га вежеш и то га ставиш, опет га завијеш у злато и ето како је било. (Где је стајала та јелка у кући?) ... (Јел имала неко посебно место?) Имала, највише се правила, како да вам кажем, био је тако и си је ставио на столицу ил је био мали астал и код прозора да се види напоље, највише тако је било. (А, ко је доносио ту јелкицу?) Код мен тата. Код мен тата он је био сас јелком и то се донела..., није ко сад кад јелке, него горе из шуме, из шуме знате оне што има онако велике, од оте јелке ... (и до кад је та јелка стајала у кући? Кад се скидала?) Та јелка је стајала све док не прође поп сас крстом – на Крстовдан, прође Богојављење, Свети Јован, то све прође, и ондак Свети Сава. (А, кад је уносите у кућу?) Па, на Бадњи дан (А од Бадњег дана стоји до Крстовдана, Богојављења?) На Бадњи дан то се украшава све.

КРАЉЕВАЦ: (Јесте ли имали јелку у кући за Божић): Ја не памтим да су моји имали.

ЧАНАД: (Кад су почели Срби да ките јелку?) *Па, шездесет друге/ треће ја знам мој синовац је рођен шездес прве, шездес треће/четврте ондак је почело моја снајка да му прави, да је, како да кажем, јелку да му... (и шта је стављала на јелку?), на јелку чоколаде, салоне, и тако наките те, како да вам кажем...*

ЧАНАД: *Била јелка, жена је правила, баба Ковинка ти се не сећаш, не, ти си млађа, нам је скрљала једну грану од шљиве, суву и метла у једну велику флашу жита и убола ту грану, како онда су биле бомбоне никакве, не ко саде, везала нам неколке бомбоне, неколко јабучице и јелка, место да се види да је јелка су метали вате, то се сећам у малу кућу код мене (значи сува шљивова грана), да, да (била јелка?) нисмо имали ни то, то је било сиромашно, не треба ни спомињати то време...*

3.

Божих је и данас један од најзначајнијих, не само хришћанских, већ и народних празника. И поред бројних неповољних друштвених, економских, културних и политичких околности, празновање Божића није нестало у потпуности, али је значајно редуковано. У садашњем времену тешко је стећи само на основу неколико и то више фрагментарних казивања потпуни увид у степен очуваности / трансформисаности празничних обичаја. Због недостатка ранијх истраживања празника и обичаја не постоји могућност поређења онога што је било са садашњим стањем.

У посећеним селима Рождество Христово (Божих) празнује се, као и у другим српским селима, три дана. Божих спада у најужи круг најзначајнијих народно-хришћанских светковина чије прослављање пада 25. децембра / 7. јануара. Срби су задржали стари календар тако да Божић славе 7. јануара.

Најважније обележје Божића, као уосталом и других празника, јесте да се током празновања не ради, односно да се не обављају послови као што су рад у пољу, женски радови, а на Божић и чишћење куће и томе слично. Ово правило важи за све дане божићног празновања. У прослављању је најважнији први дан Божића када се меси чесница, одлази у цркву на службу, припрема божићни ручак.

КРАЉЕВАЦ: На дан Божћа укућани имају одређена задужења. *Сваки (иде) својим послом. Мушка страна, он иде да ради. Има стоку да рани... (Јел се ради нешто специјално са стоком на то божићно јутро или не?) Да, мислим, кокошке кад се ране, онда се рани добро, кажу да буде добра година. (А, јел се кокошке хране у неком кругу или се онако хране...?) Да, па оне дођу саме ту и онда се наране, да једу колико год хоће, да остане од њих (од хране!). С друге стране, домаћица припрема божићни ручак. Деца немају нека посебна задужења. Обично са неким од старијих укућана одлазе у цркву на службу.*

Вода. У народној традицији вода је, у мањем или већем обиму, део многих обредно-обичајних радњи које су се изводиле у време прослављања годишњих (календарских) празника. Међутим, према тернским сазнањима обичаји са водом у садашњем времену код становника испитиваних села готово да су се у потпуности изгубили, а не постоји ни неко дубље сећање да их је раније било.

КРАЉЕВАЦ: На Божић ујутру су се сви укућани умивали водом донесеном са бунара. Прво се умива старешина куће, на крају најмлађе дете. Приликом захватања воде *се не каже ништа, само се захвати вода и се донесе и онда сваки се пере и сигурно да се напомене да буде здрав(ља) и толико.*

Честитање Божића. ЧАНАД: (Шта се ради на Божић ујутро прво кад се устане?) *Кад се устане прво и прво честитамо Божић (једно другом?) да једно другом (како, на који начин?), па, Христос се роди кажемо, да, (а онај одговара) Ваистина роди, и ондак пољубимо се у образ се честитамо.*

Одлазак у цркву. На први дан Божића укућани одлазе у цркву да би присуствовали Светој литургији. Они који су постили се причешћују. Домаћица обично остаје код куће да би обавила припреме за божићни ручак.

КРАЉЕВАЦ: У цркву иду највише мушкарци, они иду у цркву а домаћица, она спрема ручак. Божићни ручак је мрсан.

ЧАНАД: (Пре него што пођете у цркву да ли узимате нешто од хране?) *Морам малко дузмет, који залагај да ми није мука, кафу попијем, црну кафу (јел то само ви или сви заједно?) сви заједно, (и шта још?) и ондак узем ако ми остало пасуља од бадњог дана угрејем малко да јем, ако не узем малко ако сам обарила кобасицу и ако сам какво месо који залагај, толико. И онда кад дођем кући и донесем навору из цркве то се узме.*

Доручак. Први оброк после Бадњег дана када се постило је доручак.

КРАЉЕВАЦ: За доручак јела чесница која се спрема на Бадњи дан. *У кућу се јело на Божић зајутра пре него што једеш друго се јело парче чеснице, се правила чесница... (чесница се правила и она се јела ујутру за доручак?) Да, пре... (А направи се дан пре, јел тако? Или тог јутра?) На Божић ни се правило, ни се пекло ништа (ништа, није се правило ни пекло ништа на Божић, ни чесница! Чесница се и она спрема на Бадњи дан?) Пре, на Бадњи дан.*

Божићно посећивање. Широко распрострањен обичај који је познат код готово свих словенских народа јесте посећивање најчешће изјутра на Божић полажајника који је, како се веровало, кући требало да донесе срећу, здравље, благостање (МР 2001, 436–437).

КРАЉЕВАЦ: Полаженика није било. *...није то, само знам да се говорило ... да није добро да, да дође женска у породицу у тај дан (да прво уђе женско чељаде, а што није добро?) ...не знам... то више мушкарац, мушки...*

ЧАНАД: (Да ли неко долази да честита Божић?) *Да дође један друг*

јал комишија. (Наручите или он дође сам?) *Не, како да кажем ја, е сутра ми је Божић доћи, јел како да кажем теби сутра је Божић ја ћу доћи да ти честитам (Али може да дође неко...?) Може да дође ... може да дође човек, дође тако па га понудиш с једном шамлицом ракије и од теста га послужиш, с кафом јел он је... (он кад дође јел нешто каже, нешто ради?) па толико нам каже да нам честита ... честитам вам Божић да сте живи и здрави и како се каже... (И мало поседи?) да, да, мало човек седи и ако, кажем, оће да послужи, ти га послужиш, узме, ако не...*

Чесница. Чесница се припрема од пшеничног брашна. Представља врсту погаче која се у прошлости пекла на огњишту, а са његовим нестанком пече се у шпорету.

КРАЉЕВАЦ: У њу се стављао само новчић – да, да, памтим. *И то се кад се то пекло онда се стави, стави онда ми смо казали погача и онда сваки би тео он да нађе. Ко нађе тај је срећан.* Чесница се ломила пред божићни ручак – један ломи и даје, и онда сваки има интерес да у његовом комаду (буде новчић).

КРАЉЕВАЦ: (Чесница је шта?) *Она се прави, како има овде сад које де коре (као сложеница!) да и онда смо ставили, ја, ставим двесто педесет орасе самлевене, двесто педесет шећера, то се замеша све, сам правила слатку воду од ... сас медом – сироп, знате, и ондак се намаже... (медом и одозго?) и онда се мете једна кора, ми кажемо (нејасно изговорено) и се ставе ораси суво грозђе, друга и се попрска помалко сас олајном и сас тим сиропом. Е, кад је све готово, кад се испече онда се сече на парчета – на коцке тако, и се стави да се пече и ко оће стави и тај сироп кад је готово знате као ... (прелије га) прелијеш и ставиш још малко у рерну да се пече, а ко неће мане тако! (Јел се она нешто украшава посебно или не?) (То се испече и оставља за ујутру за доручак, после доручка да се једе?) Сваки добије парче за доручак (свако добије парче за доручак! Да ли се ставља нешто у ту чесницу, неки новац или нешто?) *Не, не... новац не ставимо.**

ЧАНАД: (Значи чесницу правите на Туциндан?) *На Туциндан.* (Да ли је било раније у обичају да се прави на сам дан Божића?) *Па, моја мати кад је била она дете, приповедала, моја мати да је њена баба на Бадњи – не на Бадњи дан (него на Божић ујутру?) на Божић зајутра је уранила ко њена баба да је правила чесницу – а, добро, било брашно било приправно све да можеш да је теглиш и да је правиш, (чесница је она слагана, са орасима и сувим грождем?) да, да, леј се мете (и то, и она се исече?) се исече да, исече да (и сад парчад се намењују коме, како?), се каже: положник, кућански, кажеш мртви који су..., свекар, свекрва, муж, жена, деца, унучад, све иде од најстаријог до најмлађег, само метеш тамо, сваки... сад Оливер се једио што није наио леј! (Сад онај ко нађе леј) Онај ко нађе леј, тако ја знам од мог мужа да ће диде да купи прасице, даш тамо, да имаш срећу (даје се да се купи прасе или нешто, јел тако? Потроши се за то?), па ја га метем...*

нигде недам, какве су маме, саде се не држи да се мете у чесницу један леј, оне метеду и оном унуку... и онда знадеду (ди је), па кад поједу – о, сам нашо леј... се нађу по три (сад сви нађу!) сви нађу, ди је један...

Божихни ручак. Ручак је најсвечанији сегмент празновања првог дана Божића. За божихни ручак припремају се обично следећа јела: пилећа супа, месо из супе, сарма, кромпир, печење. С обзиром да су породице у селу прилично биле сиромашне, божихна трпеза није била превише разноврсна.

КРАЉЕВАЦ: На Божић се руча око поднева – у *дванес сати*. Кад се постави ручак најстарији члан окади трпезу и прочита Оче наш – *то се окади и онда седну сви за астал ту и ко је најстарији он каже Оче наш и сваки после тога поче да руча.*

Други дан Божића. Празновање се наставља и другог дана Божића када се у сеоској школи организовала игранка. *Овде у школи. Цело село је долазило још рано, после ручка одма су долазили ту и онда колко знам ја су причали стари су имали неки свирачи, они су... (које су инструменте свирали?) Хармоника и, овај, торогота како се каже (торогота!) (саксофон!). Да. И они су били... (колко буде свирача?) Два, три. А, касније, онда, памтим кад смо нарасли мало, онда смо имали, смо имали свираче ангажиране од колектива. На пример, ми смо плаћали из колектива свираче који су долазили из Теша, из Локаревца су долазили и онда кад је било лепо време... (шта су они свирали?) добро, румунске игре. Касније овамо се почело кад су долазили тамбураши из Темишвара... (Краљевац)*

ЧАНАД: (Први дан Божића не иде се у посете?) *Не, други дан (други дан – ко долази, где се иде?) Пре се ишло други дан код кума сас колачом, на други дан, (то је специјалан...?) то је специјалан, засебан колач за кума (колач се правио засебан за кума?), је (како је он изгледао?) исто тако као и онај други колач само, ништа није било, ни ружа ни ништа, обични хлеб ... и ондак си ишо код сестре, код брата, код матере (И сваком се носио колач?) Не, куму се носило, а саде нам новије ми куму нити..., саде кум ни неће да те прими, каже останимо кумови, а немојте да дођете, ко ми, да имате обавезу, обавезе и трошак. А то је био обичај, то је било. (Јел само колач или се још неко пиће доносило?) Не, само колач.*

Трећи дан Божића. (А трећи дан Божића шта се ради?) *Трећи дан Божића не се ради, се ишло, се играло. Мушкарци оне карте, она млина се играла, то мој деда правио... (Јел било у селу организовано неко заједничко дружење, на пример око Божића тај трећи дан кад немају људи обавеза?) Није баш било тога ... комшије су се скупиле два три су причали тамо и женске исто тако. (Кад се износи слама из куће?) Па, слама се држала и на Божић, на трећи дан, на трећи дан. (Значи тек кад прође Божић се износила?) Јесте. (Где се носила?) ... (Чиме се чистила слама?) Па, са астал је скину у корпу (а са пода са чиме се покупи?), па сас метлу, (јел се та метла употребљава после, настави ... или се бацала?), не се бацала. (Где сте рекли*

да се носи слама?) *У италу, у италу...* (јел се стави можда мало у башту слама, или не...), *па не знам ја за башту, знам у италу и ако си имао свиње под свиње, каже то је добро за марву, за здравље, освећено је.* (Краљевац)

ЧАНАД: (Шта се ради трећи дан Божића?) *Трећи дан Божића је Свети Штеван. Ондак се почисти Божић, се не ради, се иде у цркву и ондак опереш суде (суђе се није прало три дана?) перем ја суде овде, само ди је супа била, па дису сарме, па ако остане истресеш у мању шерпу па опереш те велике суде (а јел било раније да се не пере суђе и да се не чисти ништа, не дира...?) не знам, па мислим да је ... Први и други дан то знам да није, а трећи дан се иде метлом (и онда се то сносило код стоке, код живине...?) Јес, сламу и то код живине и код свиња, код свиња си метемо. (Јел било за Божић други, трећи дан неких игранки, дружења у селу?) Па било балови што ми звали весеље (где је то било?) у дом културе, (ту опет буду музиканти?) да тамбураши свираду, ми играмо. (Чанад)*

Нова година. **ЧАНАД:** (Мали Божић – Нова година, шта се радило тада, јел било нешто да се правило као василица?) *Василице је правила наша мати. Она правила исто тако ко чесницу и је сукала ко гибаницу услатко и ондак је тако увијала, тако знате и је мењала у плех и је пекла, ја не уживам у том и је сува здраво, сејка прави и моја сестра (значи ви то не правите, али је прављено раније. Јел било да се спрема нешто још?) Ја сам кувала свињску супу, зато што свињче кад рије иде напред, кокошке чепрку натраг, није се јело од кокошке (Није се јело од кокошке месо на Нову годину?) Није се јело, да (зато што кокошка иде у назад?). Размеће све, ми хоћемо да скутимо да будемо богати! (И од чега се онда кувала супа?) Само свињска (само свињска?) могло се и од крава ако било меса, могло, али свињско смо кували, то тако било ту ди сам се удала, моја свекрва је тако, ондак ја сам радила тако како било у кућу, не мог ја правити друго, не мош ред да кварииш, не мош ред...*

4.

Резултати истраживања у селима која су посећена 2018. године, а који су изложени у овом раду указују на поприлично слабо очувану празничну структуру прослављања Божића код српског становништва у овом делу Румуније. Сећања која постоје о појединим сегментима празновања указују на одређене сличности које постоје у војвођанским селима у Србији (колиндање, слагана чесница, и др.). У поређењу са селима у Дунавској клисури где многи обичаји још постоје или је очувано сећање на њих, у селима у овом делу Румуније то није случај. Узроци таквог стања су бројни и свакако да завређују да буду тема засебних истраживања.⁴

⁴ Захваљујем мештанима испитиваних села на разговору о сопственој прошлости – Краљевац: Љубомир Милин, Милена Мијучин, Јагодица Савчина; Чанад: Унчански Славко, Унчански

Извори и литература

Теренска грађа. 2018: Краљевац, Чанад, Фелнак.

Ивановић Баришић, Милина, 2018. „Божих код Срба у Банатској Клисури“. *Исходишта* IV: 89–98.

СМ, 2001: *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић. Београд: ZEPTEK BOOK WORLD.

Milina Ivanović Barišić

CHRISTMAS IN SERBIAN TRADITION IN ROMANIA – KRALJEVAC AND CANAD

Summary

In July 2018, I stayed a few days in Upper Banat where I was doing research on the topic of Patron Saint and Christmas, as a participant of the project: *The research of the history and culture of Serbs in Romania*, organized by the Science Centre at the Union of Serbs in Romania (Timisoara). On this occasion, I visited three villages: Kraljevac, Felnak and Canad. The statement will present the initial findings of the preservation of the Christmas customs of the Serbs in this part of Romania. In this paper will be presented the results from this year's research in the mentioned villages.

Key words: Christmas, customs, Serbs, Upper Banat, Romania.